

МИСТЕЦТВО В РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснено аналіз розвитку художньо-естетичного світогляду особистості засобами мистецтва в історичній ретроспективі. Розкрито досвід формування художньо-естетичного світогляду засобами хорового мистецтва в навчальних закладах України XIX ст. Висвітлено погляди видатних педагогів минулого й сучасності про роль мистецтва в розвитку естетичного виховання.

Ключові слова: мистецтво, хоровий спів, художньо-естетичний світогляд, виховання, досвід.

Мистецька спадщина, акумулюючи емоційно-естетичний досвід поколінь, втілює і передає ціннісне ставлення до світу крізь призму етнонаціональної специфіки, тому вона є ефективним засобом виховання моральності, патріотичних почуттів, громадянської позиції. Художньо-естетичне виховання потрібно розглядати не лише як процес набуття художніх знань і вмінь, а насамперед, як універсальний засіб виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів. У сучасній стратегії розвитку освіти пріоритетним завданням є «наскрізна естетизація життєдіяльності навчального закладу» [7, с. 9]. Одним із напрямків досягнення цієї мети є формування в особистості художньо-естетичного світогляду.

Гуманістична спрямованість сучасної освіти вимагає пошуку нових підходів до викладання мистецьких дисциплін. Значний вплив мистецтва на духовний розвиток особистості у своїх дослідженнях розглядають С. Горбенко, Л. Масол, О. Отич, С. Соломаха, О. Щолокова та ін.

Науковці визначають світогляд як форму суспільної свідомості та самосвідомості людини, через яку суб'єкт світогляду сприймає, осмислює й оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності. До світогляду входять уявлення про світ і саму людину, про сенс людського буття, а також

відповідно естетичне світосприймання та світовідчуття [5, с. 7]. У формуванні естетичного світосприймання особистості важлива роль належить мистецтву, що максимально впливає на естетичний розвиток особистості.

Сучасні науковці все більше схиляються до необхідності повернення суспільства до витоків духовності, що сприятиме формуванню духовно зрілої і цілісної особистості, дозволить молодому поколінню засвоїти християнські традиції і моральні норми українського народу.

Серед різноманітних засобів формування художньо-естетичного світогляду важливе місце належить мистецтву. Питання його впливу на розвиток особистості ніколи не випадали з поля зору тих, що вивчають проблеми освіти молоді. Як специфічна форма суспільної свідомості, що в концентрованому вигляді відображає цінності минулого і сучасного, музика узагальнює багатовіковий досвід духовно-емоційного ставлення до світу і допомагає людині глибше пізнати себе, свій внутрішній світ і матеріальну діяльність [15, с. 124].

Мистецтво – невід’ємна частина духовної культури людства, завдяки його художньо-образній формі відбувається сильний вплив на особистість, що сприяє розвитку її активності, спрямованої на творення краси в навколишньому світі й на внутрішнє самовдосконалення [6, с. 27].

На думку С. Соломахи, «мистецтво дозволяє нам пережити історичний досвід людства і глибину почуттів інших, які ми переживаємо як власні, оскільки кращі зразки мистецтва містять у собі й виражають символічні риси, притаманні, як вчить герменевтика, всьому суццюму – минулому і сучасному. Інтерпретуючи мистецький твір, або вивчаючи художнє явище, людина формує власний художньо-естетичний світогляд – міфологію своєї особистості: виявлення, вираження людини, її енергійно-особистісного начала або духу, що по суті і є культурою» [13, с. 76-80].

Розкриваючи особливості духовного естетичного потенціалу мистецтва, О. Олексюк зазначає, що мистецтво є для людини джерелом життєвого досвіду, засобом розвитку такого типу особистості, якій притаманні якості, що зумовлюють міру гуманності, духовності, творчості, виховання людини культури. У структурі духовних відносин мистецтво впливає на формуван-

ня характеру, впроваджує норми й цінності, уявлення і знання, необхідні для функціонування суспільства [8, с. 43].

На думку О. Рудницької, музичний твір пристосовує художній зміст до індивідуальності кожної людини, втілюючи авторську ідею в особистісну структуру [11, с. 86].

Власне у природі мистецтва закладений його виховний потенціал – художні твори відображають життя людини й суспільства в їхній цілісності, формуючи ціннісне ставлення до довкілля, удосконалюючи духовну сферу особистості. Можна стверджувати, що завдяки емоційній силі музика всебічно впливає на молоду людину: розширює її світосприйняття, формує інтелект, виховує загальну культуру, ініціативу, волю, естетичний смак, спрямовує до пізнання й самопізнання, до творчості й самовдосконалення. Через осягнення духовних і моральних цінностей, втілених у художньому образі мистецького твору, в молоді формується інтерес до набуття духовно-ціннісної спрямованості емоційних, інтелектуальних і вольових процесів, що уможливорює гуманістичні прояви в поведінці [1, с. 12].

Українському музичному вихованню «генетично» ближча вокально-хорова діяльність, що ґрунтується на давній і живій хоровій традиції, яка впродовж століть зберігає морально-естетичні ідеали народу. У сучасній культурі поступово відроджується думка про традиційну роль хорового мистецтва як провідника високого складу почуттів і думок. Відроджуючи практику формування морально-естетичної культури учнівської молоді середніх і вищих навчальних закладів засобами хорового мистецтва, в контексті сьогодення важливо враховувати соціально-культурні потреби сучасної молоді, що насамперед стосується організації системи вокально-хорової роботи. Необхідно відновлювати різновікові шкільні та самодіяльні студентські хори. Тільки активна концертно-хорова практика, у якій студенти та учні виступатимуть у ролі як виконавців, так і слухачів, сприятиме формуванню їх морально-естетичної культури. У вирішенні цієї проблеми потрібно зацікавити молодь хоровим співом, виховати любов до художньо-змістовної музики. Важливим чинником досягнення цієї мети є хоровий репертуар, до якого мають включатися різноманітні жанри хорової музики [17, с. 106].

Вирішенню вищезазначених завдань мистецької освіти сприятиме відродження й упровадження прогресивних ідей, накопичених у музично-педагогічній практиці XIX ст., що забезпечить формування нової генерації духовно багатой і високоосвіченої творчої молоді й стане основою для подальшого розвитку вітчизняної музичної освіти. Саме цей історичний період був найбільш плідним і значним у розвитку музично-естетичної творчості та розбудові музичної освіти на національних засадах.

У XIX ст. в педагогічній науці простежувалася тенденція виокремлення теорії виховання в самостійну теоретичну і практичну галузь [9, с. 198]. Надання виховній проблематиці більш вагомого значення зумовило необхідність розробки на якісно новому рівні багатьох освітніх завдань, у тому числі й етико-естетичних. Одним із дійових засобів гармонійного розвитку людини вважалось естетичне виховання, яке відіграє важливу роль у формуванні не тільки естетичного ставлення людини до навколишньої дійсності, але й духовно-моральних якостей.

Про необхідність естетичного виховання в процесі навчання наголошували видатні педагоги, зокрема К. Ушинський зазначав: «Кожен навчальний предмет так чи інакше містить естетичний елемент, який учитель має передати учням». В. Сухомлинський переконував: «Без емоційно-естетичного струменя неможливий повноцінний розумовий розвиток дитини... Краса й жива думка так само органічно поєднані, як сонце і квіти» [16, с. 49].

Освітяни наголошували на важливості естетичного виховання, що активізувало науково-педагогічну думку в цій галузі. Педагоги шукали резерви, здатні поліпшити викладання не тільки предметів естетичного циклу, але й взагалі цикл усіх навчальних предметів. «Під час естетичного сприймання виникають певні емоції. Завдання виховання – створення умов, які б сприяли формуванню емоційної сфери учнів. Багатство емоційної сфери людини свідчить про її духовне багатство. Складною є проблема формування сприймання мистецтва» [10, с. 94].

Питанням, пов'язаним із національним мистецтвом та його значенням в системі освіти та виховання, багато уваги у своїх працях приділяла С. Русова. Вона зазначала, що «слід якнайбільше використовувати скарбницю національної творчості в навчанні, вести учнів до розуміння краси світового мистецтва

через ознайомлення з тим, що найближче. Національне мистецтво є найпершим фактором пробудження художнього почуття у дітей. Використовуючи національне мистецтво, цей могутній фактор художньо-естетичного виховання, фактор, який створює в народній школі атмосферу ідеалізму, піднесеного настрою і пошуку вічно прекрасного, наша школа віднайшла б нові засоби благородного виховного впливу» [12, с. 20].

У визначенні сутності естетичного виховання мали місце різні теоретичні підходи. Публікації другої половини XIX ст. були присвячені окремим аспектам упровадження естетичного компоненту до змісту загальної освіти, що сприяло позитивним змінам в офіційному ставленні Міністерства народної освіти до викладання мистецьких дисциплін [4, с. 26].

Традиції мистецької освіти, які формувались у навчальних закладах XIX ст., ґрунтувались на гуманістичних засадах. Основними пріоритетами було духовне та морально-релігійне виховання, застосування різноманітних видів музичної діяльності, серед яких провідним був хоровий спів. Незважаючи на те, що «співи» і «музика» не завжди входили до програми обов'язкових предметів, вони викладалися в усіх навчальних закладах.

Могутнім поштовхом до розвитку музичної підготовки в загальній освіті був хоровий спів, який вважався найкращим засобом формування духовно-моральних якостей молодого покоління. Учнівські хорові колективи створили сприятливі умови для навчання співам, стали базою виявлення вокально обдарованої молоді. Вони виконували ще одну важливу функцію – забезпечували відправу богослужінь у церквах при навчальних закладах. Традиція хорового співу а capella під час богослужінь стимулювала включення його як обов'язкового предмету до навчальних планів і програм усіх духовних і світських навчальних закладів. Співаючи в учнівських хорах, молодь прилучалася до найкращих надбань вітчизняної духовної музики, виховувала високу виконавську вокальну культуру та навички хорового співу [2, с. 147]. Саме з культурою церковного співу пов'язують уяву про вокальну обдарованість українського народу [15, с. 46].

Особливістю навчально-виховного процесу в педагогічних навчальних закладах у другій половині XIX ст. (учительських семінаріях, інститутах, педагогічних курсах) було поглиблене

вивчення музичних предметів, домінуючим серед яких був сольний і хоровий спів. Організація мистецької освіти продовжувала усталені традиції використання кращих досягнень національної та світової художньої культури. Зближення з мистецтвом значно впливало на формування духовного світу студентів, виховувало особисте ставлення до музики як складової частини загальнолюдської культури. За роки навчання вихованці здобували музично-слухові та вокально-хорові навички, що дозволяло їм викладати мистецькі дисципліни на рівні з іншими предметами і забезпечувало успішність їх виконавської та музично-педагогічної діяльності. Популяризація музичного мистецтва активізувала інтерес молоді до отримання музичної освіти, що вимагало розширення мережі навчальних закладів, стимулювало розвиток приватної музичної освіти.

Проблема виховання духовності вчителя вирішувалися на практиці переважно в контексті релігійно-морального виховання педагога та професійного навчання. Аналіз навчальних планів і програм, стану виховної практики провідних освітніх закладів дозволив зробити висновок, що система професійно-педагогічної освіти спеціально ці питання як окремі не висувала. Виховання духовності здійснювалося органічно в контексті загальноосвітньої та професійної підготовки вчителя як невід'ємна складова цілісного процесу формування педагога.

Музична культура XIX ст. складалася з трьох напрямів: духовного, народного та світського. У музичній творчості та освіті духовна культура, на відміну від інших, базувалась на стійкому професіоналізмі. Водночас відбулося остаточне розмежування духовної та світської культур, що вплинуло на формування двох самостійних загальноосвітніх систем. Разом із тим, кожна з них включала елементи духовної, народної і світської музики, що стало ефективним засобом залучення до мистецтва широких мас населення за допомогою навчальних закладів різних рівнів і типів. У навчально-виховному процесі досліджуваного періоду визначались провідні тенденції, які актуальні й у наш час: 1) культурно-просвітницька орієнтація виховання; 2) використання різних форм музичної діяльності; 3) нерозривний зв'язок музично-естетичного та духовно-релігій-

ного виховання; 4) використання музичного мистецтва у процесі життєдіяльності людини.

Викладання мистецького курсу на досить високому рівні в середніх і вищих світських та духовних закладах освіти забезпечували викладачі, серед яких були високоосвічені люди, знавці української народної пісні, професійні виконавці. Саме ХІХ ст. характеризується активним розвитком української музичної педагогіки. Пов'язаний із творчістю видатних українських музикантів (М. Лисенко, П. Сокальський, П. Ніщинський, А. Вахнянин, С. Воробкевич, М. Вербицький та ін.), він мав важливе значення у формуванні теоретичних засад національної музичної школи та зумовив появу нових тенденцій у традиційній методичній системі музично-естетичного виховання. Видатні музиканти та педагоги, усвідомлюючи виховний потенціал музичного мистецтва, розгорнули активну музично-просвітницьку діяльність, віддаючи провідну роль хоровому мистецтву.

Зміст розвитку української культури ХІХ ст. визначався працею українських митців, громадсько-культурних діячів, науковців, педагогів, які, долаючи імперські обмеження, створювали нові класичні цінності та ставали поруч із митцями світового рівня [2, с. 56]. Поглиблюється інтерес до вітчизняної музики, театру, активізується концертна діяльність. У містах України проводяться симфонічні і камерні «зібрання», концерти гастролерів – співаків та інструменталістів, ювілейні й тематичні концерти, спектаклі російської опери, напіваматорські хорові концерти. Такими в основному були канали розповсюдження професійної музики і народної пісні серед широких мас населення.

Взаємодія спеціальної та загальної музичної освіти сприяла взаємозбагаченню та розширенню музичних знань учнів. Здобувши музичну підготовку в середніх і вищих навчальних закладах, їх випускники продовжували навчання в спеціальних музичних закладах, що забезпечувало систематичність музичної освіти.

Отже, осмислення педагогічного досвіду та наукових досліджень минулого дозволяє стверджувати, що викладання мистецьких дисциплін у всіх навчальних закладах сприяло формуванню художньо-естетичного світогляду молоді, надавало можливість розвиватися кожній окремій особистості, що є актуальним для розвитку сучасної мистецької освіти.

Список використаної літератури

1. Билинская М. И. Воробкевич: Жизнь и музыкальное творчество / М. Билинская : автореф. дис. ... канд. искусствоведения. – К., 1968. – 15 с.
2. Виконавські школи вищих учбових закладів України : тем. зб. наук. пр. / [О. І. Малозьомова та ін., гол. ред. І. Д. Безгін]. – К. : МК УРСР; КДК ім. Чайковського, 1990. – 180 с.
3. Грищенко Т. А. Становлення і розвиток музично-естетичного виховання в гімназіях України (XIX – поч. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Грищенко Тетяна Андріївна. – К., 1998. – 173 с.
4. Днепров Э. Д. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР конца XIX – начала XX ст. / Э. Д. Днепров. – М. : Педагогика, 1991. – 186 с.
5. Кондратенко Г. П. Формування у підлітків естетичного світосприймання навколишнього середовища у процесі вивчення природничих дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Г. П. Кондратенко. – К., 2005. – 20 с.
6. Левитан К. М. Личность педагога: становление и развитие / К. М. Левитан. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1990. – 168 с.
7. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загально-освітніх закладах України / Л. Масол // Шкільний світ. – 2002. – №9. – С. 9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=433. – Загол. з екрану. – Мова укр.
8. Олексюк О. М. Формування духовного потенціалу студентської молоді / О. М. Олексюк. – К. : КДУК, 1996. – 253 с.
9. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX – начало XX ст. / под. ред. Э. Д. Днепров, С. Ф. Егорова, Ф. Г. Паначина и др. – М. : Педагогика, 1991. – 448 с.
10. Педагогічна майстерність: хрестоматія : навч. посіб. / [упоряд.: І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т. Г. Дмитренко та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – К. : СПД Богданова А. М., 2008. – 462 с.
11. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посіб. / О. П. Рудницька; [за ред. І. А. Зязюна]. – К. : ВІПОЛ, 1998. – 247 с.
12. Русова С. Вибрані педагогічні твори / С. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
13. Етика і естетика педагогічної дії / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України; Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. – 2014. – №7. – 197 с.
14. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.
15. Українська культура: лекції / за ред. Дмитра Антоновича. – К. : Либідь, 1993. – 589 с.
16. Українська педагогіка в персоналіях : у 2-х кн. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Кн. 1: X – XIX ст. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 549 с.
17. Шамаєва К. І. Музична освіта в Україні у першій половині XIX ст.: [навч. посіб. для студ. вузів і вчителів шкіл] / К. І. Шамаєва; Ін-т змісту і методів навчання. – К., 1996. – 116 с.

Юлія Грищенко

ИСКУССТВО В РАЗВИТИИ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ ЛИЧНОСТИ: РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ ОПЫТА

В статье осуществлен анализ развития художественно-эстетического мировоззрения личности средствами искусства в исторической ретроспективе. Проанализирован опыт формирования художественно-эстетического мировоззрения средствами хорового искусства в учебных заведениях Украины XIX ст. Освещены взгляды выдающихся педагогов прошлого и современности на роль искусства в эстетическом воспитании.

Ключевые слова: искусство, хоровое пение, художественно-эстетическое мировоззрение, воспитание, опыт.

Yulia Gryshchenko

ART IN THE DEVELOPMENT OF PERSONAL ARTISTIC AND AESTHETIC OUTLOOK: RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE EXPERIENCE

In the article we analysed the development of personal artistic and aesthetic outlook by means of art in a historical context. The experience of its formation was viewed within the scope of choral art in educational institutions of Ukraine in the 19th century. The thoughts of famous former and contemporary pedagogues also shed light on the role of art in the development of artistic and aesthetic outlook.

The emphasis was put on «genetic» connection of music education in Ukraine to vocal and choral activities based on the old choral tradition which preserves through the centuries moral and aesthetic icon of the nation. Modern culture tends to revive the traditional role of choral art as the guide of lofty sentiments and thoughts.

The author proves that the revival and implementation of progressive ideas, gathered in musical pedagogical practice of the 19th century, will form the new generation of spiritually rich and highly educated creative youth, will be fundamental for further development of music education in Ukraine. This historic period was the most productive and significant for the development of musical and aesthetic creative work as well as formation of music education on the national basis. Choral singing, as the best way of spiritual and moral education for the new generation, was considered having significant impact on the development of music education as part of general education. School choirs provided favorable conditions for learning how to sing, became the starting point for talented youth.

We determined that the essence of art education in educational institutions of different levels was in its support of settled traditions to implement the best achievements of national and global art. Close connection with art influenced the spiritual world of students, formed personal attitude to music as constituent of global culture.

Keywords: Art, choral singing, artistic and aesthetic outlook, education, experience.

Одержано 10.01.2015 р.